

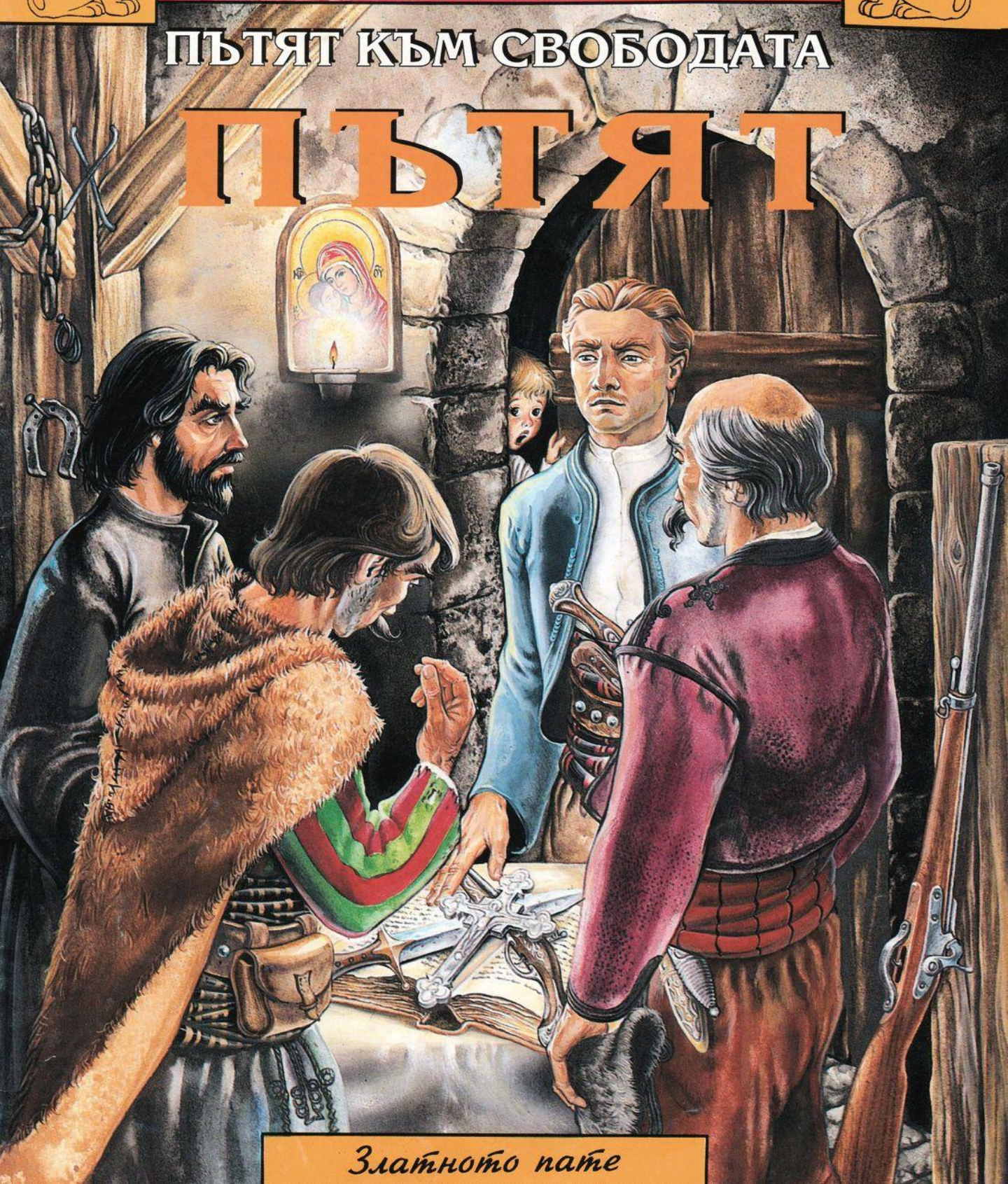

ОДОБРЕНА ОТ МОН
ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ
БЪЛГАРИЯ

ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА

ПЪТЯТ

Златното пате

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ

КНИЖКА ДЕСЕТА
част първа

ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА

ПЪТЯТ

1850 г. - 1875 г.

Текст
Петър Кърджолов
Галина Златина

Художник
Ивайло Иванчев

ОТ ТАЗИ КНИЖКА ЩЕ НАУЧИТЕ:

Как Османската империя се превърнала в полуколония на западните държави

Кога започнал Българският Великден

Кой поставил началото на новото революционно движение в българските земи

Защо била създадена българската войска в Сърбия

Кои са водачите на първите организирани чети

Колко много работа свършили читалищата, книгите, вестниците и списанията, за да осветят пътя към свободата

Ще научите интересни неща за живота на Раковски, Каравелов, Левски. Ще прочетете за въстание, което било смазано, преди да избухне, и много други интересни неща.

Златното пазе

София,

КРИМСКАТА ВОЙНА (1853-1856)

ПРИЧИНИТЕ

„Морските и търговските сили на Запада имат интерес от съществуването на една голяма варварска държава на Изток без манифактура*, без правителствена система, за да могат да ѝ продават своите стоки, без да се страхуват нито от конкуренция, нито от тарифи, за да могат да експлоатират и да се налагат...“

Из статия във френския вестник „Spectateur D'Orient“, 1853г.

С течение на времето могъществото на Османската империя* се превръщало в далечен спомен. В средата на XIX век тя била огромна, но вече слаба и изостанала държава. Само с помощта на армията и полицията султанът успявал да държи в покорство постоянно бунтуващата се рая. Но за издържане на войската трябвали много средства. Високата порта* се принудила да вземе огромни заеми от Англия и Франция и така станала зависима от тях.

Въпреки европейското злато империята загубила няколко поредни войни с Русия, а с това и части от своята територия. След освобождението на Гърция и Сърбия българите решили, че най-сетне е дошъл часът и на тяхната свобода. Още повече че през 1848-49 г. в Европа избухнали няколко национални революции. Поляците се надигнали срещу Русия. Срещу Австрийската империя се разбунтували унгарците и италианците. Гарибалди* застанал начело на национално-освободителна армия и провъзгласил Римската република. Във Франция била обявена Втората република. Революционният кипеж стигнал и до Балканите. Пламнали Влашко (Румъния) и Молдова, където селяните искали земя. Вдигнали се и сърбите във Войводина.

БОЙНИТЕ ДЕЙСТВИЯ

Надеждите на българите нараснали особено след обявяването на Кримската война. В началото Русия завладяла Влашко и Молдова, а след това войските и навлезли в Добруджа и превзели Тутракан. Но в края на 1853 г. на турска страна застанали Англия и Франция. Флотите им навлезли в Черно море и на следващата пролет обявили война на Русия. Към тях се присъединила и Австрия. Пред този мощен противник руските войски отстъпили чак на Кримския полуостров,

В пристанището на кримския град Севастопол горят руските кораби и озаряват с пламъците си града. Цели 349 дни адмирал Нахимов ръководи героичната отбрана, но е принуден да отстъпи пред обединените сили на Англия, Франция и Австрия, които решително застават на страната на султана. Преди да изтегли войските си, адмиралът е заповядал да бъдат разрушени укрепленията и запалени корабите, за да не попаднат в ръцете на противниците.

ИЗТОЧНИЯТ ВЪПРОС

Всяка от големите европейски държави имала свои интереси в Османската империя. С постоянните си войни Русия правела безуспешни опити да завладее Босфора, за да постигне свободен излаз за корабите си в топлото Средиземно море. Това било крайно необходимо за развитие на нейната търговия, тъй като северните морета задълго се сковавали в лед и единствените пътища за стоките ѝ към Европа оставали по суша. Те минавали през много граници и можели да им бъдат налагани всякакви ограничения.

За западните държави било изгодно да държат Русия в такава изолация. А на Османската империя гледали като на огромен пазар за своите стоки. Те искали да я запазят такава, каквата е - голяма държава без своя промишленост. Продавали модерното си оръжие на турския султан. А когато вече нямал с какво да го плаща, редовно му давали заеми. Затова той бил принуден да се съобразява с техните искания. Така интересите на Англия, Франция и Австрия се сплели във възел от сложни противоречия с интересите на Русия. Наричали го "Източният въпрос" и той бил проблем на международните отношения за цялото столетие.

Русия поощрявала борбите на поробените народи, защото така щяла да има силно влияние над тях, когато се освободят, и да си осигури излаз през Босфора. Англия, Франция и Австрия, въпреки че били християнски държави, се стремели само чрез реформи да издействат по-големи права за поробените християнски народи, за да може султанът да запази границите на империята си непокътнати.

където се отбранявали почти една година, и затова войната е наречена Кримска. Но Русия била принудена да изостави дори Севастопол и да приеме унизителен мир.

МИРНИЯТ ДОГОВОР

Той бил подписан в Париж. Там Османската империя била призната за европейска държава, а победителките наложили тежки и унижителни условия на руския император. Той останал почти без флота в Черно море, а малкото му военни кораби нямали право да преминават през Босфора и Дарданелите. За българите било важно това, че на Русия отнели правото само тя да покровителства християните в Турция. Това право се предоставяло на всички европейски държави, подписали Парижкия мирен договор.

Много българи участвали в Кримската война. Техният доброволчески отряд наброявал почти 4000 души. Имал свое знаме и дори марш. Той воювал на Дунавския фронт, а тези, които се оттеглили с отстъпващата руска армия, героично отбранявали Севастопол. Мнозина от тях били наградени.

По време на войната българите от вътрешността помагали на руснаците, като ги известявали за движението на турската войска, снабдявали ги с храна и сено, задържали турски куриери и обози, трудели се при изграждането на укрепления. Направили и няколко опита за въстания. В началото на Кримската война избухнала Димитракиевата буна в Северозападна България, а в края на войната пламнало Дядо Николовото (Габровското) въстание. Но и двата бунта завършили с неуспех.

Австрийски пехотинец

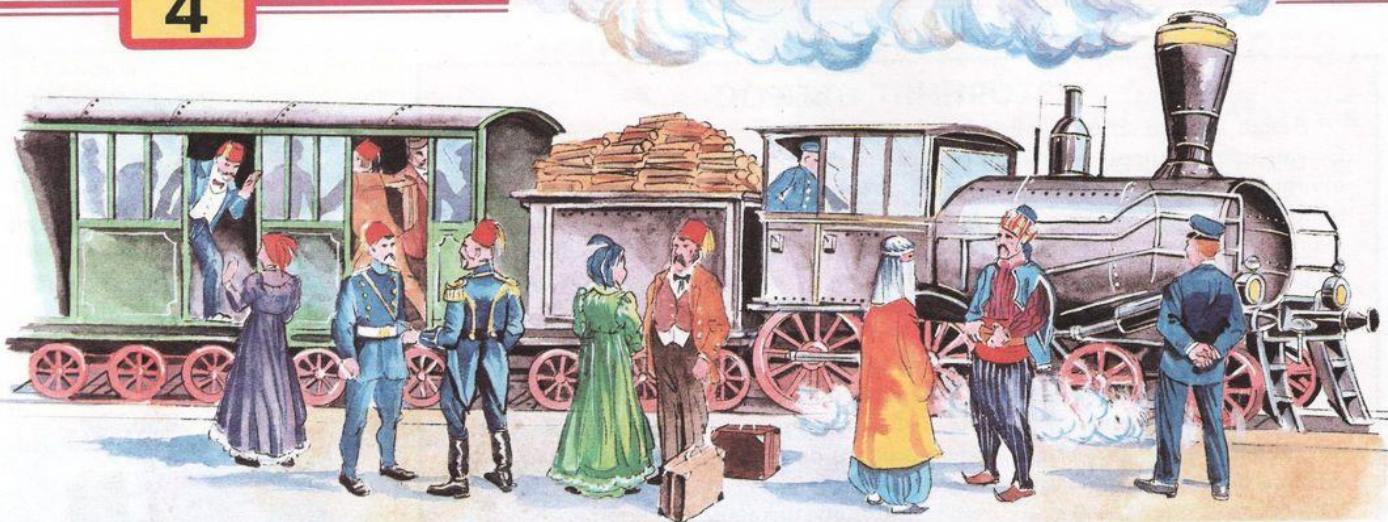

Английски офицер

Френски кавалерист

Войници и офицери от различните западни държави, участвали в Кримската война на страната на Османската империя.

Последните пътници се качват във влака. Купетата и на първите вагони са били отделени като днешните, но покрай тях не е минавал познатият ни днес вътрешен коридор, а открити платформи от двете им страни. По тези платформи се движели кондукторите, а също и пътниците при слизането и качването си във влака.

ЖЕЛЕЗНИЦИТЕ

Османската империя не би се захванала сама с трудната задача да строи железопътни линии или да прокарва телеграф. Към това я подтикнали западните държави, защото тъкмо на тях им трябвал бърз и сигурен транспорт към огромния турски пазар. Англичаните убедили Високата порта и се заели със строежа на линията Русе - Варна, която завършили през 1866 г.

Понеже никои не бързал особено много, случвало се железничарите да спрат машината наскре полето, за да ловят зайци, и чак след това да продължат. Ако възникнала нужда да се свържат с някоя от гарите, просто спирали влака, свързвали телеграфен апарат с жиците край линията и си разменяли телеграми.

През зимата първа и втора класа се отоплявали с тенекиени съдове, пълни с гореща вода. Тя бързо изстивала и пътниците с нетърпение чакали следващата гара, където щели да ги напънят отново. А към нея първите влакове се носели с шеметната скорост от почти 50 км в час.

ПОСЛЕДИЦИ ОТ ВОЙНАТА ПАЗАРИТЕ

Османската империя спечелила Кримската война, но станала твърде зависима от западните държави. За да запазят огромните ѝ пазари за себе си, те продължили да отпускат щедри заеми на султана. В замяна на това Англия и Франция получили възможност да се намесват постоянно в управлението на разклатената от войната държава. Без тяхното одобрение не можело да мине нито едно решение на Високата порта. Така постепенно империята се превърнала в полуколони на Запада и отворила широко границите си за европейските промишлени стоки, които скоро залели огромните турски пазари. Произведени в модерни фабрики, техните платове, обувки и сечива започнали бързо да се харчат. Купувачите ги предпочитали заради ниската цена и елегантния им фабричен вид. Местните занаятчии все по-трудно продавали ръчно произведените си изделия.

ЗАНАЯТИТЕ

Нахлуването на западните стоки се отразило и върху българските занаятчии. Грубата им и скъпа стока оставала непродадена. Някои се разорявали, други затваряли работилниците си в очакване на по-добри времена. Но много от старите български занаяти победили конкуренцията. Абджиите*, кожарите, мелничарите заработили с удвоено упорство. Те купували машини и осъвременявали производството си. В българските земи изникнали стотици манифактури*, а и модерни фабрики с парни машини, които дори започнали да изнасят продукцията си в чужбина. Така кризата, която можела да ги унищожи, всъщност тласнала напред промишленото развитие на българските производители.

ЗЕМЕДЕЛИЕТО

По време на Кримската война се увеличило търсенето на селскостопански стоки за изхранване на войската. Цените им се увеличили и това накарало българските селяни да обработват и засаждат повече земя. Много от тях започнали да купуват машини. Парите вземали от новосъздадени-

те земеделски каси. Те им отпусkali заеми при ниска лихва. Но въпреки това оживление тежките данъци съсипвали селото. Понякога две трети от реколтата отивала за султана.

ТЪРГОВИЯТА

Въпреки трудностите търговците не оставали без работа. Засилената търговия с Англия и Франция им носела огромни печалби. Много от тях открили кантори в Западна Европа и Средиземноморието. Корабите тръгвали от пристанищата на Варна, Бургас и Русе, натоварени със земеделска продукция: жито, вълна, коприна, памук. От чужбина пък пристигали главно промишлени стоки, платове, кафе, захар и други.

ГРАДОВЕТЕ

Все повече българи се заселвали в градовете. Започнали да строят там свои училища и църкви, все по-често издигали големи къщи в централните части. Редом с дюкяните се появили първите книжарници, аптеки, шекерджийници, където се продавали бонбони и сладкиши. Тук-там старите ханове били заменени с хотели, градският парк се огласял от звуците на местния оркестър. В центъра се извисили и символите на новото време - часовниковите кули. Нощно време улиците били осветявани от газови фенери, които специално нает човек палел привечер и гасял на сутринта.

ДОМОВЕТЕ

Имало градски къщи с по 10 -12 стаи. Украсявали стените с рисунки, таваните били резбовани, а подовете застинали с козаяци, черги, килими. Покрай стените на стаята за гости се простирали миндерлъците, заменени скоро от канапета. Вместо ниската софра с трикраките столчета се появила маса с високи столове. Навлезли и други непознати мебели: креват, бюфет, писалище. Връщащите се от чужбина търговци носели виенски газени лампи, огледала, стенни часовници. Купували изящни порцеланови сервизи, поднасяли сладко в стъклени чинийки, използвали метални прибори за хранене. Отделно помещение за къпане имали само много богатите къщи, а повечето хора посещавали обществени бани.

"Шаяците ни, абите ни, килимите ни, различните кожи от ден на ден губят цените си и производството намалява. Всеки търси модното, европейското и пренебрегва местното. Ако влезеш в някоя къща и прегледаш покъщнината и облеклото, ти ще видиш, че всичко това е добито отвън и нищо не е изработено на място."

*Из "Право", 1869 г. -
Български вестник,
излизащ в Цариград*

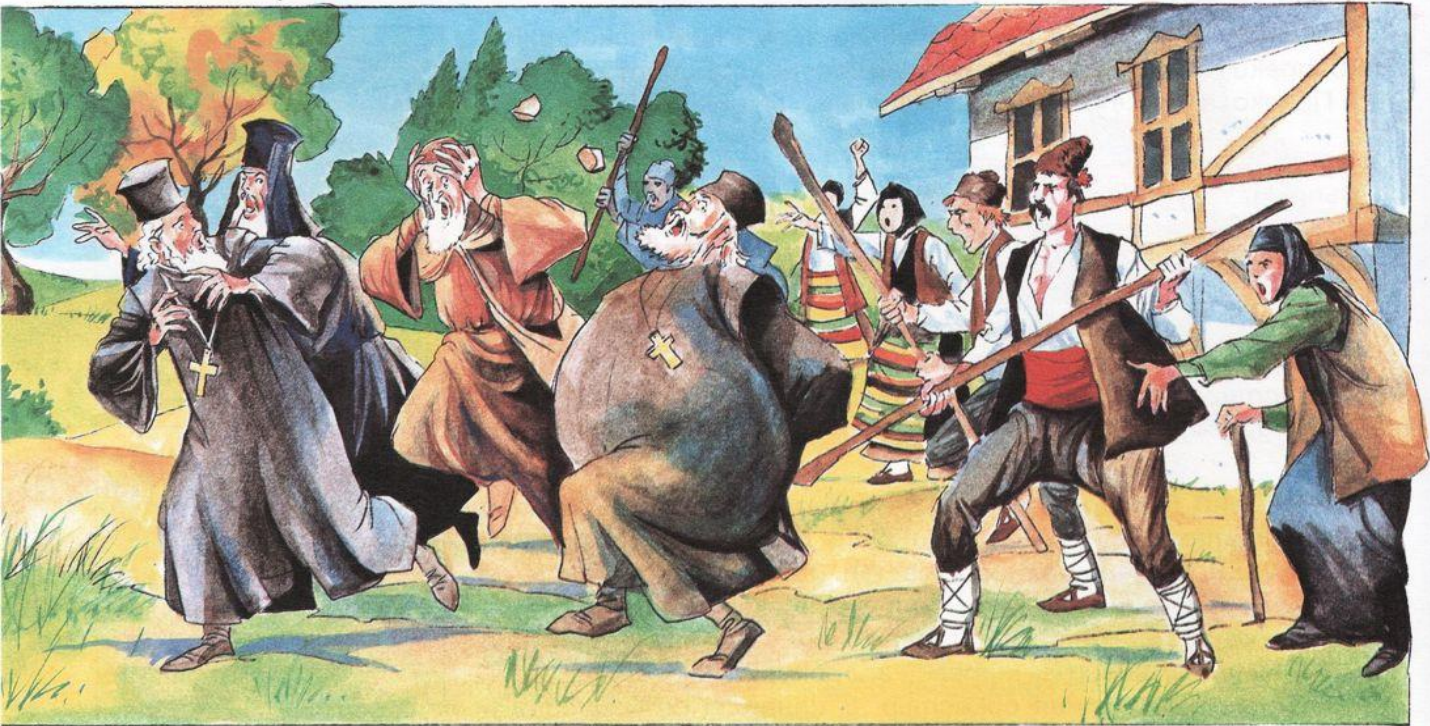
Първите ни пощенски коли твърде много приличали на дилижансите от Дивия Запад, а и предназначението им било същото. С такива коли ново-създаденото дружество "Шаркет" превозвало пътници и пренасяло поща. Дотогава всеки изпращал писмата си по някой, който ще пътува в същата посока или по специален куриер. След като се появил телеграфът, българите започнали да си изпращат и телеграми.

Такива часовници си купували от Европа по-богатите българи.

Този търговец има имен ден. Отворил е дома си за външни хора, защото станало модно да се ходи на гости. След Кримската война заможният българин започнал да се облича "афранга" (по френски образец): сако, панталон, риза и вратовръзка. Но още носи фес, тъй като е поданик на султана. Жена му си е купила от Виена или Букурещ копринена рокля, чадърче и пъстра кърпа за глава. Животът в градовете станал много по-различен от селския. Промените дали на българина самочувствие на европеец и му помогнали да се отърве от своята робска свитост.

С дъжд от камъни българите прогонват гръцкия владика от своя град заедно със свещениците му. Те са отказали да му платят църковния данък и сега ще изберат български духовник на негово място. Авцърквата вече ще се служи на родния им език.

БЪЛГАРСКИЯТ ВЕЛИКДЕН

Европейските държави, победителки в Кримската война, не изоставили съвсем поробените християни. Но според тях свободите на угнетените народи можели да се постигнат само с реформи вътре в османската държава. Затова още преди подписването на Парижкия мирен договор Англия, Франция и Австрия принудили Високата порта да издаде Хатихумаюн (Височайши указ), който изравнявал правата на мюсюлманите и немюсюлманите и гарантирал свободите на всички поданици.

Хатихумаюният дал надежда на българите в Цариград и те подали петиция*, с която искали своя църковна организация, отделна от гръцката. Султанът дори не погледнал молбата. И този път големите обещания се оказали само къс хартия.

Борбата срещу гръцките владици се подновила и скоро се разраснала в общонародно движение. На много места българите отказвали да плащат владината, а някъде направо прогонвали гръцките митрополити и свещеници. Все по-често в църквите звучал българският език.

Тази решителност на населението насърчила и българите от цариградската община. На Великден, 3 април 1860 г., литургията извършвал епископ Иларион Макариополски. По настояване на множеството той не споменал в края на службата името на цариградския патриарх Кирил. Това означавало, че Иларион провъзгласява отделянето на Българската църква от Цариградската патриаршия и става български духовен водач. Така тази великденска служба в чест на Христовото възкресение се превърнала в Българския Великден и отбелязала духовното възкръсване на нашия народ. Новината се разнесла мъниеносно. Навред из страната при богослужение свещениците

„Предвид на това, че всички вероизповедания са и ще бъдат свободно упражнявани в моите Владения, никой поданик на моята империя не ще бъде стесняван при упражняването на Вярата, която изповядва, и не ще бъде по никакъв начин обезпокояван в това отношение. Никой не ще може да бъде принуждаван да променя своята религия.“

Из „Хатихумаюн“
султански
реформаторски документ
от 18 февруари 1856 г.

започнали да споменават името на епископ Иларион вместо това на гръцкия владика. Султанът бил затрупан с прошения да признае скъсването на българите с гръцкия патриарх.

Но официалното решаване на въпроса умишлено се протакало цели десет години. През това време Европа с всички сили противодействала на борбата за църковна независимост на българите и се опитвала да ги разедини. И френските католици, и английските протестанти* предлагали покровителство, а Русия проявила равнодушие.

През това време все повече "луди глави" стигали до идеята за въоръжена борба. Една след друга се организирани български легионери, а през Дунав започнали да преминават чети и да проливат кръвта си в сражения с поробителя.

БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ

Накрая многогодишната и тежка борба на българския народ завършила с победа. Султан Абдул Азис издал в началото на 1870 г. ферман за учредяването на самостоятелна българска църква под името „Българска екзархия“. В Цариград бил свикан църковнонароден събор, който изработил Екзархийския устав и избрал за пръв български екзарх дотогавашния видински митрополит Антим I. Към екзархията започнали да се присъединяват и българските епархии в Македония, макар че те не били споменати във фермана. По този повод в Скопие провели допитване до народа. От всички 8698 християнски къщи 8131 поискали да минат към Българската екзархия.

Гръцката патриаршия свикала събор, на който обявила българските висши духовници за църковни отцепници, а Българската църква за схизматична (отцепническа). Но този враждебен акт дори предизвикал радост сред народа ни, защото означавал пълно отделяне от фанариотите*.

БЪЛГАРСКАТА НАЦИЯ

Тежки удари понесли българите по време на робството - насилията на фанатизираните турци и духовното потисничество на гръцките владици. Българите дори не били признати за отделна народност, а ги причислявали към „рум милети“ (гръцкия народ). Ето защо с издаването на фермана Високата порта за първи път признала официално съществуването на самостоятелна българска националност.

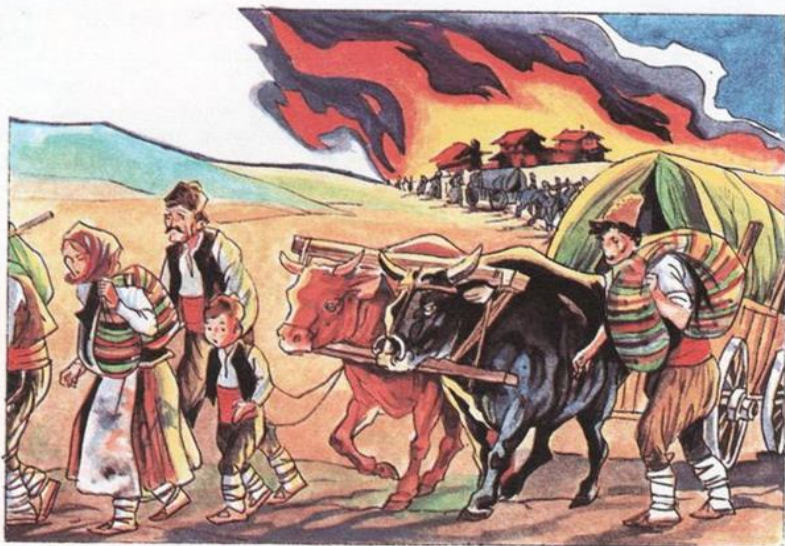
Чрез вестниците, книгите и списанията все повече се оформял литературният ни език. С основаването на Българската екзархия пък били очертани границите, населени с българи. Така чрез движението за църковна независимост станало ясно от къде и до къде се простира България. Вече съществували всички условия, за които един народ става нация. Това са единният език и територия, общият духовен и икономически живот. Българите вече били нация и това личало в нарасналото им самочувствие. А с него всеобщо станало и желанието да се отделят от азиатската изостаналост на Османската империя. Сами да представяват себе си и отново да заемат своето място сред европейските народи.

Защрихованите територии са с българско население, което след допитване поискало присъединяване към Българската екзархия, или в които не успели да проведат допитването до Освобождението.

„Духовната юрисдикция на Българската екзархия обема: Русенската, Силистренската, Шуменската, Търновската, Софийската, Врачанската, Ловчанската, Видинската, Нишката, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешката, Варненската епархия (без града Варна и без близо двадесет села по крайбрежието на Черно море до Кюстенджа, чиито жители не са българи); Сливенския санджак без градовете Анхало и Месемврия; Созополската кааза без селата по крайбрежието; Пловдивската епархия без самия град Пловдив...“

Из член 10 на Ферман за Българската екзархия

Селото е в пламъци, а жителите му бягат, едва с можели да спасят част от бедната си покъщнина. От родните места ги е прогонила жестокостта на турците при потушаването на местния бунт. Тези хора ще образуват българските емигрантски колонии отвъд Дунав. Повечето от тях никога вече няма да видят родината си. Но някои от тези деца един ден ще се завърнат в отечеството си като четници. Или като опълченци героично ще спрат турските войски пред прохода Шипка.

свободолюбиви личности. Те общували със световната култура, владеели чужди езици, четели книги и вестници, с трепет следели националнореволуционния кипеж в Европа. Тъкмо емигрантите най-възторжено посрещнали обявяването на Кримската война. Още в самото ѝ начало Георги Раковски основал Тайно общество в Цариград. Целта му била и да подпомага напредването на руските войски, и да подготвя българите за въоръжено въстание.

Но членовете на Тайното общество погрешно смятали, че народът вече е готов за борба. След оповестяването на Хатихумаюна все повече гружества и организации започнали да никнат сред българите емигранти. В Русия било създадено Одеско българско настоятелство. То било благотворително движение, което помагало на българчета да постъпват в руските училища и университети. Много наши сънародници, които по този начин получили образование в Русия, след години станали видни деятели на българската наука, култура и националноосвободително движение.

Във Влашко братята Христо и Евлоги Георгиеви обединили част от заможните българи в организация, наречена Добродетелна дружина. Нейни членове дори водили дипломатически преговори със Сръбското княжество за бъдещо царство, което да се нарече „Българо-Сърбия“ или „Сърбо-България“. Макар и неуспешни, те били опит за постигане на сговор между балканските народи, които вече разбирали, че заедно по-лесно ще извоюват своята свобода.

На младите и буйни българи в Букурещ действията на Добродетелната дружина изглеждали твърде мудни. Затова те основали Български таен централен комитет (БТЦК), започнали да издават вестник "Народност" и разпространили няколко документа, с които отново напомняли на европейските правителства за нерадостната съдбата на поробените българи. Един от тези документи бил Мемоарът. Според

"Според този проект, който ще се постарая да представя на Ваше Превъзходителство със следващата поща, българите се съюзават със сърбите след събарянето на турското владичество да съставят с тяхно съдействие заедно една Югославянска държава под управлението на княз Михаил Обренович, уредена по такъв начин, че двете нации да запазят поотделно своята народност и своя език."

Найден Геров
Из „Доклад“ до граф
Н.П.Игнатиев*

НЕМИЛИ-НЕДРАГИ

Когато Кримската война завършила, потокът от българи бегълци се увеличил. Много хора се присъединили към оттеглящите се руски войски. Обикновено се заселвали на север от Дунав - във Влашко, край Одеса и областта Бесарабия. Не били малко българите, емигранти* в Австрийската империя, които се установили край Виена и областта Банат. Но най-многолюдна била колонията в самата турска столица. Там в средата на XIX век живеели около 45000 българи - занаятчии, градинари, строители, хлебари. Много от емигрантите били будни, образовани,

него вътре в Османската държава трябвало да се създаде Българско царство. То щяло да има свое правителство, войска и Народно събрание, съставено само от българи, избрани по „вишегласие“*. Знамето му щяло от едната си страна да носи герба на султана, а от другата - лъва, символ на българските царе. Тази идея за двойствена монархия била заимствана от Австрия, която през 1866 г. започнала да се нарича Австро-Унгария, защото признала правото на унгарците да се управляват сами.

Друга част от „младите“ във Влашко също създали своя организация за просвета и благотворителност, наречена Българско общество.

Забележително било това време, когато на картата не съществувала държавата България, но българите, които живеели в чужбина, се чувствали здраво свързани с народа си. И повечето от тях според своите разбирания и възможности се старали да помагат на родината. Тъкмо в емигрантските среди се оформили гледищата за двата основни пътя към националното освобождение. Първият бил по-гладък и бавен - постепенно постигане на придобивки чрез реформи и мирни опити за получаване на автономия* в рамките на империята (подобна на сръбската и румънската). Вторият път бил на въоръжената борба - хайдушки чети и масови въстания. Много рискован, дори самоубийствен, но младите революционери нямали търпението бавно и упорито десетки години да работят за великата си цел. Искали самите те да бъдат свободни, а не някога техните потомци. И вярвали, че това е осъществимо. Един от тях бил Георги Раковски.

„Няма съмнение, че румънците в споразумението си с българите имат задната мисъл, ако не възстановят Влахо-българската държава в полза на своята народност, то в краен случай да се възползват от затрудненията, в които въстанието в България би поставило турското правителство, за да провъзгласят Румъния за независима, а там българите нека правят, каквото знаят.“

*Найден Геров
Из „Доклад“ до граф
Н.П.Игнатиев*

Сред най-големите родолюбци преди Освобождението са братята Евлоги (1819-1897) и Христо (1824-1872) Георгиеви. Те са родени в Карлово, но отрано се преселват в Румъния и стават видни търговци, банкери и дарители. Най-значимо е дарението им от шест милиона златни лева за построяване на Више училище в освободена България - днешният Софийски университет.

Хъшовете* са изпълили букурещката кръчма в очакване на вестите от България. Там четели български вестници и разпалено говорели за минали и бъдещи битки с поробителя. Непрекъснато кроели планове за освобождението на отечеството. Загърбил шумната групичка, Ботев може би пише стихотворението „Хайдути“. Много от тези революционери пролели по-късно кръвта си за свободата.

ЖИВОТ БОРБА

През пролетта на 1821 г. В семейството на заможния Стойко Попович от Котел се родило момче, което нарекли Съби. Гимназия завършил в Атина и станал гръцки поданик.

От 1829 г. Гърция вече не била под турска власт. През 1841 г. Въстанали гръцките области, които все още били поробени, и българските селища около Ниш, а в румънския град Браила се събрала чета, за да премине в българските земи. Васална Румъния не искала да Влоши отношенията си с Османската империя, изпратила срещу четата Войска и я разбила. На следващата година българите в Браила организирали нов отряд, начело с 21-годишния Съби от Котел, който се нарекъл Георги Македон. Румънските власти се опитали да изловят заговорниците. Стигнало се и до престрелки. Неколцина били арестувани, а Раковски се предал сам, за да поеме тежката отговорност върху себе си.

Бил осъден и изпратен в Цариград. Макар и българин, той бил гръцки поданик и гръцката дипломация му помогнала да избяга, за да създава и в бъдеще размирици в империята.

Раковски заминал за Франция, учил право и се върнал в Котел в европейски дрехи. Но двамата с баща му били наклеветени пред турците и осъдени.

От затвора в Цариград Раковски излязъл сред три години и взел дейно участие в църковните борби. По време на Кримската война станал преводач в турската армия. Имал военен паспорт, свободно обикалял страната и в много градове основал комитети. Така той пръв се заловил да организира народно въстание вътре в страната, но го разкрили и арестували като шпионин. По пътя отново избягал, събрал малка чета и хванал Балкана.

Руските войски обаче се оттеглили и Раковски разпуснал дружината. Върнал се в Котел, но турците го принудили да напусне страната. Когато през 1855 г. преминал Дунав, Раковски едва ли е предполагал, че се сбозува с родината завинаги.

Г. С. РАКОВСКИ**БАЩАТА НА НАЦИОНАЛНАТА РЕВОЛЮЦИЯ**

В периода след Кримската война Раковски осъзнал, че Европа се стреми да запази турската гържава. Той виждал изход за българите само в откритата борба срещу поробителя чрез перото и сабята. Първо се захванал за перото. Започнал да издава вестник "Българска дневница", публикувал поемата си "Горски пътник", която призовавала на бунт. Произведенията му повдигали духа на българите, предавали се от ръка на ръка и били четени на един дъх. Статиите му будели жажда за свобода и чертаели програми за извоюването ѝ.

Голямо значение имали неговите два плана за освобождение на България. Те се различават в някои подробности, но и в двата основна била идеята за общо народно въстание, подготвено от комитети. Външна войска (българска и сръбска) трябвало да го подкрепи, като предварително се осигури съчувствие и покровителство от Великите сили* Англия, Франция, Австрия и Русия.

През 1860 г. напрежението между Сърбия и Турция нараствало и Раковски решил, че е настъпил удобният момент да приведе плана си в действие. Той заминал за Белград. Започнал да издава там вестник "Дунавски лебед" и се утвърдил окончателно като водач на българската революция. Раковски получил разрешение от сръбското правителство да свика доброволци за българска легия*. Така нашите младежи щели да получат истинска военна подготовка. Тази войска трябвало да навлезе в България по билото на Стара планина и да предизвика масови въстания на населението от двете ѝ страни. Едновременно с подготовката на легията се организиращо и въстание в Търновско. Но след първата истинска битка между Сърбия и турския гарнизон, в който героично

ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ЛЕГИЯ

След Руско-Турската война от 1828-1829 г. и Одринския мирен договор Сърбия станала автономно княжество - плащала годишен данък на султана, а в големите градове останали турски войски. Пълна независимост получила след Руско-Турската война от 1877-1878г. Цели 30 години Сърбия се стремела да докаже, че е верен васал* на Османската империя. Но през 1861 г. между тях назрели противоречия и се очаквало да избухне война. Сръбският княз се нуждаел от всякаква помощ и затова разрешил на Раковски да свика стотици български младежи в Белград за военно обучение.

Доброволци от всички краища на отечеството се влели в тази Първа българска легия. Сред тях били Васил Левски и Стефан Караджа, много хайдутти и войводи, синове на занаятчии и търговци, студенти. Разделени на чети, те започнали обучение.

Във въоръжения сблъсък на сърбите с турския гарнизон в Белград през лятото на 1862 г. българската легия проявила нечувана храброст. Но след намесата на Великите сили конфликтът приключил и легията била разпусната. Въпреки огорчението на участниците в нея, тя им дала много ценни придобивки: военна подготовка и единомислие. Израснало цяло поколение млади революционери, което с ума и сърцето си било готово да следва идеите на Раковски.

Младите българи са изминали стотици километри пеша, за да дойдат в Белград и се запишат в легията на Раковски. Под ръководството на опитни хайдутите се обучават на военни умения. Всеки е получил оръжие, униформа и калпак с лъвче. Така Раковски полага началото на съвременната българска армия.

се сражавала и легията, двете страни се споразумели. Сърбия била принудена да отстъпи и да разпусне българската войска. В своя изпълнен с превратности жизнен път и честите си срещи с влиятелни чужденци Раковски се убедил, че за Великите сили освобождението на България е само част от Източния въпрос. Но все още вярвал, че българското движение за независимост трябва да се свърже в балкански освободителен съюз с борбите на сърбите и румънците за окончателното им отделяне от Османската империя.

В началото на септември 1863 г. Раковски отишъл в Букурещ, където започнал да издава вестник "Будущност". По това време българската емиграция там не била единна и той положил големи усилия да я организира за общи действия. Събрал около себе си войводи и хъшове като Панаѝот Хитов и Филип Тотю, Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Раковски изработил „Привременен закон за народните горски чети за 1867-о лето“. Там предвиждал да се създаде Върховно българско тайно гражданско началство и армия от чети.

Но здравето му се влошило и същата година Раковски починал от туберкулоза в Букурещ. Седем години след освобождението на България костите му били пренесени в София и положени в църквата „Света Неделя“. След атенатата от 1925 г. тяхната съдба е неизвестна.

ИМЕТО РАКОВСКИ

Прадедите на Съби Стойков Попович се преселили в Котел, след като турците разорили близкото село Раково. Те приели името Раковаль. Като истински патриот той заменил турското му окончание със славянското "ски" и образувал звучното и запомнящо се има Раковски, с което още 20-годишен започнал да се погнисува.

Още като дете бил силно впечатлен от вуйчо си Георги Мамарчев (брат на майка му), който оставил забележителна следа в националноосвободителните борби на българите. Вероятно стремежът му да бъде достоен продължител на неговото дело подтикнал младия Съби да се представи с името Георги. Още повече че в представите на народа християнският светец Георги е воин и победоносец.

Така той остава в паметта на народа ни с името Георги Раковски и то приляга великолепно на неговата горда осанка.

„Предводителят им се казва Димитър (Хаджи Димитър). Пушките им са система „шишхане“. Голяма част от тях носи еднакво облекло и шапки с особен знак отгоре. Всеки един има по една военна чанта, по една манерка, ока и половина барут и по 120 патрона. С тях има един свещеник, един лекар (оператор) и едно знаме. Тяхното намерение било да издигнат знамето на публично място и като го осветят в църква, да образуват временно правителство след идването на другарите им в околността. От показанията на същите се установи, че и други чети под командата на разни водители се готвят да дойдат насам...“

*Мехмед Сабри, дунавски валия
Из „Доклад“
до Високата порта*

Четниците на Панайот Хитов са влезли в неравен бой с многобройната турска войска. Войводата дава заповед за изтегляне и дружината скоро ще потъне в дебрите на закрилника Балкан. Знаменосецът Васил Левски е длъжен на всяка цена да опази знамето. След девет години същите думи „Свобода или смърт“ ще бъдат избродирани върху знамето на Априлското въстание.

СВОБОДА ИЛИ СМЪРТ ПЪРВИТЕ ОРГАНИЗИРАНИ ЧЕТИ

Хайдушки чети шетали по българските земи от незапомнени времена. Но изявите им били стихийни и най-често водени от гнева и желанието за лично отмъщение. Едва след като Раковски разработил на книга четническата тактика, влиянието на неговите революционни идеи станало толкова силно, че самите непокорни харамии взели с гордост да се наричат „политически хайдути“. И били прави - техните чети вече си поставяли за задача да разбудят българите от дълбокия робски сън и да вдигнат народа на въстание. Още през 1864 г. през Дунав се прехвърлили няколко чети от по 10-12 души. В една от тях участвали Стефан Караджа и Хаджи Димитър, който бил байрактар.

На другата година преминала Дунав четата на Желю войвода. Откъм Сърбия също навлезли няколко малобройни групи. Предводител на едната бил Панайот Хитов. Тези отреди изпълнявали разузнавателни задачи, но понякога палели чифлиците на онези турски бейове, които грабел безмилостно раята. Случвало се да накажат и някой самозабравил се български чорбаджия. По същото време в южната част на Родопите водел своите юнаци Петко войвода, който спечелил обичта и поддръжката както на българското население, така и на турци и гърци.

ПАНАЙОТ ХИТОВ И ФИЛИП ТОТЮ

През пролетта на 1867 г. Панайот Хитов се срещнал с членовете на Добродетелната дружина, които му дали малко пари за оръжие. На 28 април той стъпил на българския бряг близо до Тутракан начело на 30 души. Повечето имали хайдушки опит, а знаменосец бил Васил Левски. Достигнали котленския край, където към тях се присъединили още 17 възторжени доброволци.

В средата на май през Дунав се прехвърлили и двadesет и пет четници, предвождани от Филип Тотю. Но турците вече знаели, че из Балкана се придвижва Хитовата чета, и затова посрещнали с огън дружината на Филип Тотю още на брега край Свищов. В кърваво сражение при село Върбовка (Търновско) паднали много жертви. Войводата Филип с неколцина оцелели успял да се добере до Стара планина, но край Трявна отново влезли в бой. След поредица от люти битки четата на Панайот Хитов се изтеглила в Сърбия, а на Филип Тотю - в Румъния. И двамата войводи доживели да видят Освобождението.

Но след изтеглянето на четите управителят на Дунавския вилает подложил на жестоки гонения, арести и убийства българите, заподозрени, че са им помагали. Въпреки че мирното население пострадало, хайдушките изстрели силно отекали в народната душа. Вече твърде открито по сегодни и сборове се говорело за „чутовните подвизи“ на четниците и за храбростта на „хвърковатия“ Тотю.

ХАДЖИ ДИМИТЪР И СТЕФАН КАРАДЖА

На следващата година организацията Българско общество изпратила голяма дружина, водена от Хаджи Димитър и Стефан Караджа. Повечето от нейните 127 четници имали военен опит. Били участници в двете легии, а някои се сражавали под знамето на Гарибалди. Двамата войводи, още ненавършили 30 години, имали загърба си много сражения. Хаджи Димитър дори взел най-малкия си брат в четата.

През лятото на 1868 г. дружината преминала Дунав и поела към Балкана. По петите ѝ се спуснала редовна турска войска. Четниците дали много жертви и се разделили на три групи. Близо до Севлиево отрядът на Караджата бил обграден, а войводата - тежко ранен и пленен. Полумъртъв го окачили на бесилото в Русе. Групата на Хаджи Димитър успяла да достигне връх Бузлуджа, но там тридесетината четници влезли в битка със 700 турски войници. Войводата и повечето от момците загинали. Малцината оцелели били заловени, изтезавани и осъдени на смърт или заточение*.

Героизмът на четата впечатлил цивилизования свят. Най-големите европейски вестници разказвали на първите си страници за чутовните подвизи на балканските лъвове. В подкрепа на българите се обявили много западни дипломати и намесата им ускорила издаването на султанския ферман за учредяването на самостоятелната българска екзархия.

Гръмовен бил отзвукът и сред българския народ. Дълго никои не вярвал в гибелта на героите. Години след смъртта им се говорело, че те са живи и още водят битки в Балкана.

Тези прекрасни пистолети са принадлежали на войводата Панайот Хитов. Притежаването на впечатляващо оръжие е било въпрос на чест. Затова е забележителна и сабята на Стефан Караджа с вграден револвер.

ЧЕТНИЦИТЕ, ПОЛИТИЧЕСКИ ХАЙДУТИ

На пръв поглед всички четнически акции завършили с поражение. Но пролятата много и наведнъж кръв не отишла напразно. Това „безумие“ опиянявало младите. То вдъхновило Христо Ботев пет години по-късно да напише:

*Тоз, който падне
в бой за свобода,
той не умира.*

Тези думи и до днес са клетва за саможертва в името на родината. Съдбата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа разкрила всички недостатъци на четническата тактика. Станало ясно, че с чети отвън не може да се предизвика общонародно въстание. Че е необходима продължителна подготовка на народа във вътрешността на страната. На революционното движение му била нужна нова тактика. Изразител на тези идеи станал Васил Левски.

Печат върху позива към българския народ, издаден в Букурещ през 1869 г. от организацията Българско общество. На него ясно се вижда короната над лъва - символизираща независимостта на българската държава.

ЖИВОТ ВЯРНОСТ

Любен Каравелов е български писател, публицист, борец за национално освобождение, демократ. Родил се в Копривищца в заможно семейство. Учил в Московския университет. В Русия прекарал почти десет години. Печатал статии и разкази, съставил сборници с български народни песни. В края на 1866 г. се установил в Сърбия. След убийството на сръбския княз бил арестуван. Тогава написал и публикувал статията „Мои братя“, която впечатлила „младите“ в Букурещ. Затова когато пристигнал в Румъния, бързо се наложил като ръководител на революционните емигранти.

Издавал вестници, чрез които разпространявал своите ясни и разбираеми възгледи. Обявил се против идеята за дуалистична* турско - българска държава подобна на Австро-Унгария и против монархията. Смятал, че демократично правителство, „което да изразява волята на самия народ“, трябва да управлява свободна България.

Гибелта на Левски покрусила дълбоко Каравелов. Той се оттеглил от активната борба и започнал да издава научно-популярното списание „Знание“. Младите вече не одобрявали поведението му и скоро се стигнало до пълен разрыв с тях. Но дори встрани от революционната дейност свободата си останала изстраданата мечта на неговия живот. На нея Любен Каравелов останал верен до смъртта си. Той дочакал Освобождението, но малко след това се разболял от туберкулоза и починал.

БРЦК И ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

След смъртта на Раковски българите в Румъния били разединени. Помежду им не преставали споровете за това по кой от многото пътища да продължи борбата. В живота на емиграцията настъпили важни промени, когато през април 1869 г. в Букурещ се появил Любен Каравелов. Той пръв гръмка произнесъл думата „революция“ и се заел с издаването на вестник, който тайно се внасял и разпространявал в Турската империя. Самото му заглавие „Свобода“ вече вълнувало читателите в поробеното отечество. Там в едно свое стихотворение Каравелов написал „свободата не ще екзарх, иска Караджата“. Там публикувал и няколко обръщения от името на Български революционен комитет (БРК) и БРЦК. Тези статии се превърнали в програма на групата около него и скоро тя се оформила в организация.

Така Каравелов се утвърдил като ръководител на революционното движение и продължител на делото на Раковски. Той започнал и преговори със Сърбия, които Левски не одобрявал. Без да подценява делото на Апостола*, Каравелов неведнъж поставял под съмнение способността му да решава големите въпроси на борбата. Смятал го за практик, но не и за теоретик. Възникналите противоречия трябвало да бъдат решени на общото събрание на БРЦК.

То било свикано от 29 април до 4 май 1872 г. в Букурещ и станало най-значителното събитие в живота на организацията. Защото на него за първи път се срещнали „вътре-

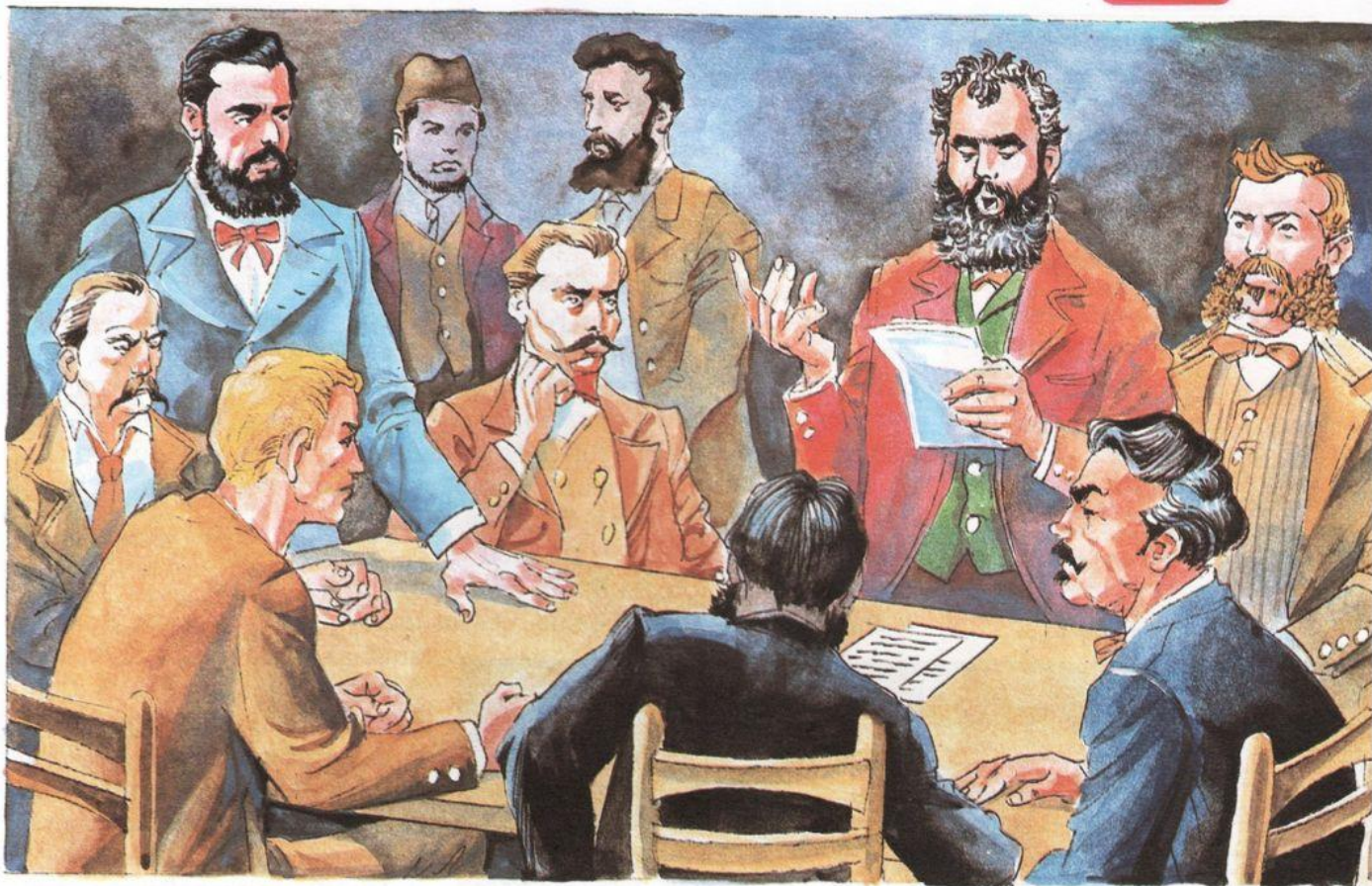
ВТОРАТА БЪЛГАРСКА ЛЕГИЯ

През 1867 г. отношенията между Сърбия и Турция отново се обтегнали. Във връзка с това към Белградската военна академия била открита школа за младежи от поробените балкански страни. Членовете на Добродетелната дружина се споразумели със сръбското правителство в нея да бъдат приети и българи. Така се формирала Втората българска легия.

През септември към нея започнали бързо да се стичат доброволци. Ядрото на легията образували Хитовите четници. Двеста юнаци, сред които отново бил Левски, били посрещани и настанявани от Панайот Хитов и войводите Цеко и Ильо. Легионерите изучавали основните военни дисциплини, преподавани в академията, обучавали се в езда, стрелба и фехтовка.

Всички командири били сръбски офицери. Някои от тях смятали част от българските земи за свои. Това обидило българите в легията и те предизвикали размирици. Напрежението допълнително се повишило и от слуховете за тайни сръбско-гръцки преговори, предвиждащи подялба на българските земи след евентуална победа над Турция. Разбунтувалите се българи били затворени, други били бити. Ето защо много от тях напуснали легията и се отправили към Румъния.

Междувременно охладнели отношенията между Русия и Сърбия, която вече очаквала помощ от Австро - Унгария. А и сред българите нямало личност, която да поеме ръководството на легията - Раковски вече бил починал. Така в началото на юли 1868 г. Втората българска легия била окончателно ликвидирана.

В дома на Каравелов в Букурещ е свикано общото събрание на БРЦК. Левски слуша напрегнато упреците на Каравелов. Готов е да възрази, защото по един начин изглеждат нещата на теория, а по съвсем друг начин в практиката. Ботев напълно го подкрепя. Събранието избира Каравелов за председател, а Левски за главен апостол. Така всеки от тях, вършейки своята работа, допълва и подкрепя дейността на другия в полза на общото дело.

шните“ революционери (Левски и пратениците на неговата организация) и „външните“ (емигрантите), ръководени от Каравелов. Левски и останалите 33-ма членове на вътрешната революционна организация се подготвили най-старателно. Всъщност на тази среща вътрешната и външната организация се обединили. Противоречията между тях били твърде незначителни на фона на голямото общо дело, за което работели и едните и другите. Постигнатото едномислие гало силен тласък за развитие на революционната дейност в българските земи.

Общото събрание приело програмата и устава на БРЦК. Според тези документи местопребиваването на комитета оставало в тайна. Той бил „навсякъде и никъде“. Любен Каравелов бил избран за председател („главно лице“) на БРЦК. Дейността на Левски получила всеобщо одобрение и той бил определен за член на ЦК и за „главен апостол на цяла България, Тракия и Македония“. На 14 юни 1872 г. БРЦК разпратил „окръжно писмо“ до частните революционни комитети, което известявало за решенията на общото събрание.

„Тъй като двете страни съзнават преимуществата на едно въстание на българите на Балканите, споразумяхме се Сърбия да подбужда с Всички възможни средства гореспоменатия народ да се вдигне на оръжие и по този начин да отвлече вниманието (на Турция), което несъмнено ще има много важни последици за успеха на Войната“

Точка 11, озаглавена „Въстание на българите“, от Военно споразумение между Гърция и Сърбия, подписано на 28. II. 1868 г.

С това тайно споразумение се подготвяли общи военни действия срещу Османската империя за извоюване пълната независимост на Сърбия и за присъединяване към Гърция на територии с гръцко население, които все още били под турска власт. В тази война българите трябвало да бъдат само жертви.

„Българския революционен централен комитет има пълно доверие в това лице и затова приканва секи Българин, който вече е работник в нашето дело или който ще стъпи в него и въобще сичките българци да му дадат и те пълно доверие, да уважават заповедите му и да са отнасят до него за всяка потребност, която са отнася до народното ни дело.“

Из „Упълномощение“,
гадено от БРЦК на Левски

Тайният комитет приема в състава си нов човек. Той превозва с каруците си стоки и ще има задача да пренася комитетската поща. Над библията и оръжието той се заклева, ако се наложи, да жертва дори живота си в служба на великото дело.

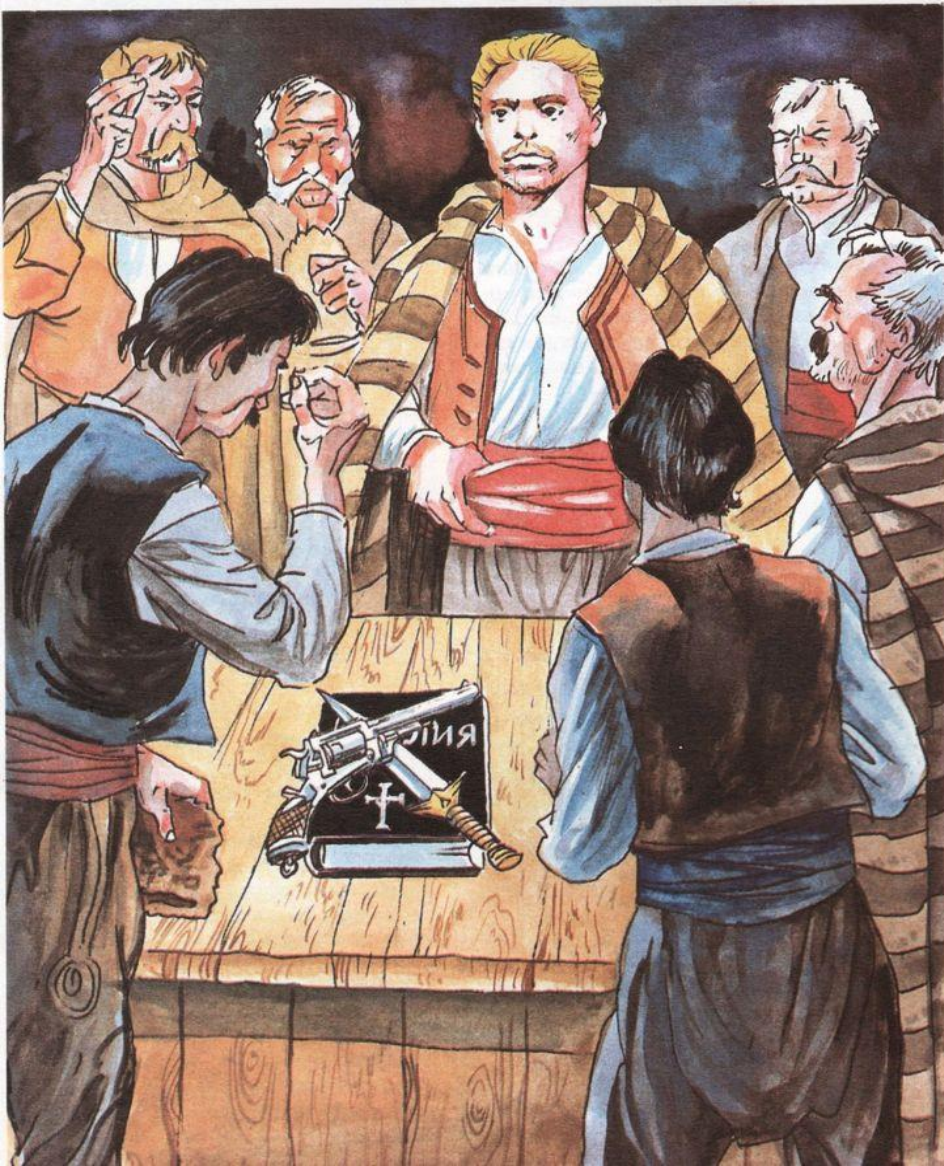
АПОСТОЛЪТ НА СВОБОДАТА

ИДЕИ, РОДЕНИ В БОРБАТА

Левски се завърнал в България след историческото събрание на БРЦК в Букурещ и с цялата си енергия се захванал за великото си дело. Бил неуморим - основавал нови комитети, укрепвал вече създадените. Обхождал родината нагълж и нашир: Търново, Горна Оряховица, Тетевен, Етрополе, София... Отбил се и в родното Карлово, изградил комитети в Панагюрище и Копривщица. Към края на 1872 г. в страната вече действали повече от сто частни комитета. Те трябвало да разпространяват революционните идеи сред българите, да събират пари за оръжие и да осъществят военна подготовка на бъдещите въстаници. Членове на комитетите били дребни занаятчии и търговци, селяни и интелектуалци - главно учители, свещеници и монаси.

Тази мрежа, обхващаща почти цялата страна, представлявала Вътрешната революционна организация, чийто център станал Ловеч. Едновременно с разширяването ѝ Левски създад и нейното единно ръководство, което нарекъл Привременно правителство в Българско. Поръчал и печат на организацията.

През цялото време Левски поддържал връзка с българските емигранти в Румъния. За тази цел той организирил канал*, по който се прехвърляли писма, съобщения, сведения, вестници, а понякога и оръжие. Неговите пратеници получавали таен знак и парола (лозинка*) за връзка. За да предпази от разкриване комитетите и създаклятниците, Апостола измислял име за всеки от тях. Левски дори смятал да създаде „извършителна власт“. Това трябвало да бъде тайна полиция, която да следи турските шпиони, да проверява тайната комитетска поща и да изпълнява наказанията спрямо предателите. Тази строгост трябвало да осигури дисциплина в организацията. Работата

Това е печатът на Левски. Поръчан и изработен в Румъния, той скоро му бил изпратен. Левски намерил, че е "във всичко добър, само лъвът няма корона". Според него лъвът трябвало да има корона, защото тя символизира независимостта и силата на бъдещата българска държава.

на Левски постепенно се разраствала и той се нуждаел от помощници. Най-близките му хора били Димитър Общи, който действал в района от Тетевен до София, и Ангел Кънчев, отговарящ за Дунавското крайбрежие. През март 1872 г. турските власти го разкрили и той се самоубил. Въпреки гибелта на Ангел Кънчев Левски продължил приготовленията за общонародно въстание. Но липсата на оръжие щяла да провали всичко. То струвало скъпо и за да се набави, били необходими много пари.

ПРЕДАТЕЛСТВОТО

Левски призовал в писма много български чорбаджии да подкрепят с парите си народното дело. На Димитър Общи този подход му се видял бавен и несигурен. Той се отличавал с храброст, но бил склонен към самоволни действия. На 22 септември 1872 г. завардил с малка чета Арабаконашкия проход, нападнал минаващата турска поща и успял да вземе носените от нея пари. Властите влезли в дирите на похитителите и след месец Общи бил заловен.

Когато научил за първите арестувани, Левски уведолил своите хора да се укрият. Трябвало да се спасяват и архивите на организацията. В Ловеч турците арестували двама членове на комитета заедно със свещеника на местната църква. Веднага след разпита поп Кръстьо Тодоров бил освободен. Това се видяло съмнително на Левски и той пристигнал в Ловеч, за да се види с духовника. Не го намерил, но пък прибрал ценни документи и на 26 декември напуснал града.

ПРОВАЛЪТ

Привечер Апостола спрял да пренощува в ханчето на село Къкриня, а призори бил обграден от голяма потеря. В завързалата се престрелка Левски бил ранен и заловен. Злокобната вест се разнесла бързо. Мъка и отчаяние обхванали повечето българи. Левски бил отведен под стража в София и изправен пред съда. Не издал никого, признал само това, което турците вече знаели. Така успял да спаси всичко, което можело да се спаси. Левски бил осъден на смърт и на 6 (18) февруари 1873 г. бил прекъснат неговият изпълнен с прекеждия и пожертван за родината живот. Левски умрял, но се родила мълвата за делата му, за смелостта и честността му. Тя пораснала и тръгнала сред народа. Стигнала навсякъде, където живият Левски не успял да отиде, и свършила работата му, която останала недовършена.

ЖИВОТ САМОЖЕРТВА

Малко хора знаели истинското му име. Наричали го Левски, Дякона, Апостола, Афъз ага, Драгойчо... А той е роден в Карлово през лятото на 1837 г. като Васил Иванов Кунчев. Баща му бил занаятчия. Починал млад и малкият Васил трябвало да поеме прехраната на семейството. Започнал да помага на Вуйчо си, който бил монах. Двамата събирали помощи за манастира. През 1859 г. Васил приел и монашеското име Игнатий. Но три години по-късно захвърлил расото, за да постъпи в Първата българска легия в Белград. Веднъж доброволците прескачали дълбок ров. Васил като лъв скочил най-далече. „Левският скок“ - възкликнал Раковски и така започнали да го наричат всички. В Белград силно му повлияли идеите на Раковски.

След разтурянето на легията Левски станал учител. Но през 1867 г. чул, че в Румъния се събира чета, и веднага заминал. По настояване на Раковски го определили за знаменосец в дружината на Панайот Хитов. След разгрома ѝ с оцелелите четници преминал в Сърбия и се записал във Втората легия. Но тя се разтурила и през 1868 г. отишъл отново в Румъния, където се запознал и сприятелил с Христо Ботев. Двамата с жар се включили в споровете на емигрантите за това как да се освободи България. Левски вече стигал до идеята, че народът трябва да бъде предварително подготвен за въстание.

Организацията "Българско общество" му дала пари и той веднага се отправил за родината, и се заел да изгради вътрешна революционна организация с ръководен център в Българско. След провала на Димитър Общи с предателство бил заловен и Левски.

С обесването му на 6 (18) февруари 1873 г. турската власт смятала, че задълго е усмирила българските земи. Но много скоро съратниците на Апостола се отърват от шока и започват подготовката на такъв пожар, който да покаже истинското лице на поробителя и Великите сили да не могат повече да се преструват, че не забелязват какво става в къщата на "Болния човек".

С мълчанието си пред турския съд Левски запазил организацията. Съдебният процес над толкова виден революционер трябвало да покаже пред света, че в Османската империя цари ред и законност и даже на християнин се дава възможност да се изправи пред справедлив съд и да се оправдае, ако е невинен.

ОСИРОТЯЛАТА РЕВОЛЮЦИЯ

След залавянето на Левски румънските власти предугри Каравелов да напусне страната. Той отишъл в Белград, но скоро се завърнал и възстановил вестника на БРЦК под името „Независимост“. Ведно с това ръководството на организацията продължило да търси революционер, който да поеме делото след смъртта на Левски. Определен бил сливенският учител Атанас Узунов. Но при опит да изпълни смъртната присъда над хасковски чорбаджия бил заловен, съден и заточен в Диарбекир.

Тогава за организатор на цялата комитетска дейност в България бил определен Стефан Стамболов, който свършил много работа в родното си Търново и в Тракия. Но турците го надушили и той се прехвърлил в Букурещ.

Гибелта на Левски покрусила дълбоко Любен Каравелов. Той спрял вестник „Независимост“, започнал да издава научно-популярното списание „Знание“ и лека-полека се оттеглил от борбата. Младите не одобрявали поразителното му поведение и скоро се стигнало до пълен разрыв помежду им. Сред недоволните особено се откроявал Христо Ботев и затова революционната емиграция се обединила около него. Ботев се заловил с редактирането на новия вестник „Знаме“, който продължил идеите на „Свобода“ и „Независимост“. Въпреки неговите усилия в реговете на БРЦК настъпило униние.

СЛУЧКИ ОТ ЖИВОТА НА ЛЕВСКИ

Близо пет години обикалял Левски из българските земи и постепенно се научил да разпознава от пръв поглед хората, годни за народното дело. Веднъж го завели в дома на един поп, който много искал да се включи в борбата. Стопанинът в момента не бил вкъщи, но Левски видял портрета му на една от стените и наредил веднага да се махат. Един поглед му бил достатъчен, за да разбере, че човекът не става за тайната работа. След време със сигурност се доказало, че попът бил турски шпионин.

В края на юни 1867 г. Левски преминал Дунав като знаменосец в четата на Хаджи Димитър. Там, където спирали за ден да починат, Левски поверявал знамето на някой сигурен четник и обикалял из околните села да проповядва всеобщо въстание. Точно такава случка е разказана и в единствения му опит да напише стихотворение.

Турското правителство обещало награда от 500 лири на оня, който убие Левски, а 1000, ако го хване жив. Левски скривал външността си зад всяка народна носия, позната в огромната турска империя, а когато се наложило, боядисвал и косата си. За да се познават помежду си хората му и да се предпазят от турски шпиони, той им давал специален знак, на който пишело "А.Т.С.К.", което означавало "Аз и Ти Сме от един Комитет".

СТАРОЗАГОРСКОТО ВЪСТАНИЕ

Тъкмо тогава през лятото на 1875 г. в Херцеговина и Босна избухнали въстания, към които Европа не останала равнодушна. За българите бунтът бил предвестник на големи събития. Ботев свикал събрание на БРЦК, което решило още през септември да се вдигне въстание, няколко чети да разбунят народа, а една група да подпали Цариград, за да предизвика паника в града, докато въстанието се разрасне. Но времето за подготовка било по-малко от месец. Четите не успели да се съберат, а местните комитети се чувствали неподготвени и се противопоставили.

На 16 септември 1875 г. в Стара Загора в къщата на братя Жекови се събрали двадесет и четири души. Предвождана от Стефан Стамболов, дружината забила знаме на местността Чадърмогила край града и зачала подкрепление. Но през това време няколко чорбаджии съобщили на турците за готвения бунт и на Чадърмогила не пристигнало никакво подкрепление от града. От околните села дошли въстанически групи. Но в тъмнината не открили дружината на Стефан Стамболов и като видели, че в града всичко е спокойно, се върнали обратно. Неуспешно завършил и опитът за въстание по същото време в Русенско и Шуменско.

Старозагорската чета скоро се разпръснала. Стамболов се върнал в Румъния, а останалите опитали да се укрият. Братя Жекови били обкръжени в една плевня в село Елхово. Турците не могли да ги заловят живи и подпалили плевнята. Стотици участници в бунта били арестувани и осъдени на заточение, а седем души - на смърт.

Въпреки неуспеха, този бунт изплашил султана, защото бил твърде близо до столицата. За БРЦК Старозагорското въстание било провал. В организацията настъпило разединение и скоро тя престанала да съществува. Ботев подал оставка и спрял вестник „Знаме“.

Димитър Общи ще го извадим от службата му поради неспособностите му... хвалби по-многомто с лъжи. Прег съучастниците му както и да е, но и по кръчмите говорил: "Ей, братя, купувайте си оръжие, че знаете ли, лятоска ще има нещо!"... От гума на гума разбрало и правителството, узнало и за името му и с какъв кон ходи и по цялото онова окръжие го дирят под листо.

Из писмо на Левски до Каравелов от юли 1872 г.

Бай Димитър (Общи) е заслужил с много неща за смърт, така е, но му се прощава досега поради простотията му... Не е прегател, но неразбран, горделив и говори за (революционните) работи от себе си, без да знае накъде водят.

Из писмо на Левски до Централния комитет от 16. IX. 1872 г.

Приятелю и братко Филипе, ние дейците сме си посветили живота на отечеството и да работим за толкова милиона народ. Трябва да се мисли зряло, за да не изгубим и сега...

Аз не гледам на днешните ми страдания..., нито казвам, че щом от началото на работата ни досега съм бил способен при такива страшни и мъчни времена, сега защо да не съм на еднкое си място, ами едн-кой си наготово? Напротив, ако му сече главата повече, трябва сам да го покани на мястото си, пък аз да гледам друга по-голна (служба). Историята ни няма да прикачи заслугата ми другиму...

Има много по-умни, но страхливи. С такива се постъпва другояче. Такива трябва да са около нас, да се съветваме с тях, пък ние да извършваме...

Какво (да) искам повече, като гледам отечеството ни, че е свободно? Нали това ми е предначертанието днес за него? Не да видя себе си на голям чин, но да умра, братко.

Из писмо на Левски до Филип Тотю от 1. III. 1871 г.

„Вечерта на сахата един [по турски] отидох в училището им, където на вратата си взех билет от пет гроша. Влязох вътре, дето нейде преди мен бяха дошли гледаче - жени, човеци, даже и евреи, насядали на ряд по чиновете на училището: причакахме докато дойдоха и други още много гледачи. Прегледаха ни после билетите и едного, който е и член на тамошния криминални съд, без никаква разлика изпъдиха, че не рачил да плати и да си земе билетец. После това даде се знак за тишина: завесата, която бяха направили от чер американ сябра и захвана представлението, което държа четири часа.“

*Илия Цанович
За представлението на
„Многострадална
Геновева“ в Лом 1856 г.*

Карловските учители играят пред съгражданите си пиесата "Многострадалната Геновева". По това време женските роли почти винаги се изпълнявали от мъже.

ПРОЗОРЕЦ КЪМ ЕВРОПА ЧИТАЛИЩАТА И УЧИЛИЩАТА

Читалищата, това чисто българско изобретение от средата на XIX век, не тревожело турската власт. Но допринесло твърде много за духовното пробуждане на народа. В началото те възникнали като места за четене. Дори най-заможните и учени българи притежавали едва по няколко книги, докато читалището предлагало богата библиотека, вестници и списания. В тях се играли и първите театрални представления. Към тях възникнали първите просветни и женски дружества. Първите читалища били основани през 1856 г. и за три десетилетия станали почти 200 на брой.

Цялата дейност на читалищата имала за цел да запознае любознателния българин с постиженията на цивилизования свят във всички области - наука, техника, литература. Когато погледнал през този внезапно отворил се прозорец, народът ни осъзнал колко безнадеждно изостанала е цялата турска империя. А колкото повече млади хора проглеждали за тази истина, толкова се увеличавали последователите на Раковски и Левски.

Обещанията на Високата порта за свободи на християнското население отприщили желанието на всяко село да има свое училище. За двайсетина години броят на основните училища достигнал 1500. В много от големите селища се появили и класни. Нужни били вече и по-висши училища - гимназиите, които давали подготовка за европейските университети. Освен гимназията младежите могли да изберат някое от новопоявилите се специализирани училища: педагогическо (Щип, 1868 г.), търговско (Свищов, 1873 г.), богословско (Лясковец, Самоков).

Така за един кратък период от време читалищата заедно с училищата извършили тихата, но огромна революция в главите и сърцата на българите. Тя скоро щяла да подпали и къщите им, за да види целият свят, че от пътя, който са поели, няма връщане.

КНИГИТЕ

Многото училища по нашите земи увеличили броя на грамотните българи. Създава се българската интелигенция, която имала нужда от книги на родния си език, а те се броели на пръсти и били главно преводи на големите европейски писатели. Но започнали да се появяват български стихове, разкази, повести. Техни автори в повечето случаи били будни учители като Добри Чинтулов, Найден Геров, Петко Рачов Славейков. Стиховете на сливенския учител Чинтулов, които пишел по познати мелодии, дори открито призовавали народа на оръжие. Затова и младите българи с въодушевление запели песните му „Стани, стани, юнак балкански!“, „Къде си, вярна ти, любов народна?“, „Вятър ечи, Балкан стене“. По това време направили първите си крачки в литературата Любен Каравелов и Иван Вазов. Своя връх предосвободителската поезия достигнала с пламенните творби на Христо Ботев.

Първите книжари обикаляли със „стоката“ си селища, сборове и панаири. Постепенно в големите градове взели да никнат книжарници.

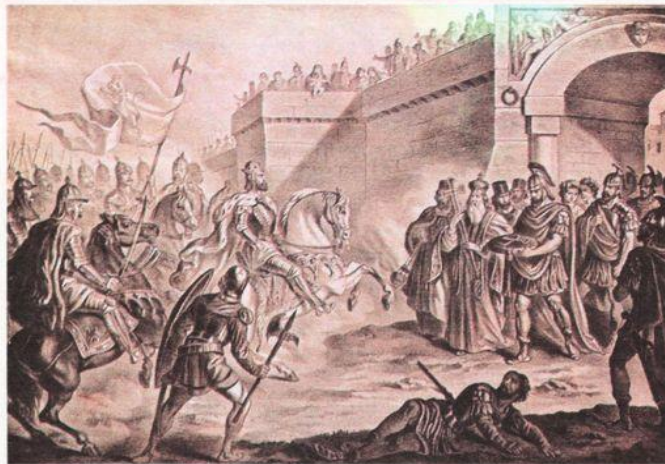
Парите за повечето книги се събирали предварително от спомоществователи. Една трета от книгите на български език били публикувани в Цариград - повече от 530. Едва през 1864 г. в Русе била открита „вилаетска“ печатница, чийто пръв директор станал българинът Драган Цанков.

ВЕСТНИЦИ И СПИСАНИЯ

В средата на века се появили и първите вестници и списания на български език. За 20 години след Кримската война броят им нараснал до 100. В продължение на петнадесет години излизал на български език „Цариградски вестник“. В столицата на империята редактирал своите вестници „Македония“ и „Гайда“ Петко Славейков, а Драган Цанков издавал в „България“. Те имали свои малки печатници. В сянката на Високата порта се появили списанията „Читалище“ и „Български книжици“, първите детски издания „Пчелица“ и „Ружица“, първите хумористични заглавия „Шутош“ и „Звънчатий глумчо“. Но на най-голям интерес се радвали забранените в империята вестници, списвани отвъд Дунав.

Вестникарите не получавали никакво възнаграждение за труда си. За да се прехранват, работели нещо друго. Често поради липса на средства спирали вестника, но щом успеели да намерят пари, започвали да издават нов.

Вестниците, списанията и книгите, писани на говоримия език, носели белези от диалектите на своите редактори. Но бавно и постепенно писменият език вървял към уеднаквяване. Този продължителен процес в голяма степен бил завършен чак след освобождението на България.

ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО

В чужбина будни българи посещавали и училища за живопис, скулптура и архитектура. Те започнали да изместват самоуките зографи. Рисували портрети на заможни българи, печатали и разпространявали графични рисунки със сюжети от славното минало на българската държава. Тези графики били евтини и масово се разпространявали в училищата, читалищата и домовете на родолюбците. Затова политическата роля, която изиграли за подема на националното самочувствие на българите, била твърде голяма. Особено популярна станала литографията* на Николай Павлович "Цар Симеон пред стените на Цариград"

„От годините 1858 до 1870 в два главни панаира в България, а именно в Узунджовския и Джумайския, се отваряха книгопродавници. Главните книжари бяха Хр. Г. Данов и Д. В. Манчов. Учителите на по-главните градища от Южна България отиваха в Узунджовския панаир, за да си набавят учебници за цяла година от помнатите главни книжари, а учителите от Северна - в Джумайския.“

*Райко Блъсков
учител и книжовник
от епохата на Възраждането
Из „Спомени“*

ХРОНОЛОГИЯ

ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ И БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ

6. VII. 1837 г. - роден е Васил Левски
1844 г. - Константин Фотинов издава в Смирна първото българско списание „Любословие“
1846 г. - д-р Иван Богоров издава в Лайпциг първия български вестник „Български орел“
27. VI. 1850 г. - в Сопот е роден Иван Вазов
4. X. 1853 г. - Турция обявява война на Русия, официално започва Кримската война
1853 г. - Раковски създава в Цариград организацията Тайно общество
25. II. 1856 г. - край на Кримската война.
30. I. 1856 г. - първото читалище - в Свищов
18. II. 1856 г. - излиза Хатихумаюнът, който дава на християните равни права с мюсюлманите
1857 г. - в Лом е основано първото българско женско гружество
3. IV. 1860 г. - акция на цариградските българи, наречена Българският Великден
1860-1861 г. - турското правителство заселва татари и черкези в българските земи
24. VI. 1861 г. - братята Димитър и Константин Миладинови, родени в Струга, издават сборника „Български народни песни“
5. VI. 1862 г. - Първата българска легия участва в сраженията срещу турския гарнизон в Белград
14. VI. 1862 г. - обявено е въстание в Търновско и Габровско, известно като Хаджиставревата бунта
1862 г. - сформира се Добродетелната гружина
10. IV. 1866 г. - българско читалище в Цариград
7. XI. 1866 г. - пусната е в действие първата ж.п. линия в българските земи Русе-Варна
V. 1866 г. - в Букурещ е основан БТЦК
18. IV. 1867 г. - руският посланик връчва на турското правителство проект за мирно решаване на Източния въпрос

9. X. 1867 г. - Георги Раковски умира в Букурещ
31. VII. 1868 г. - в Русе е обесен Стефан Караджа
1868 г. - първи български хор в Свищов
1869 г. - в Браила е основано Българското книжовно гружество с председател Марин Дринов
28. II. 1870 г. - обнародван е ферманът за създаване на Българската екзархия
1870 г. - в Шумен е сформирани първият български ученически оркестър
23. II. 1871 г. - в Цариград е свикан Народен събор за приемане устав на Българската екзархия
1871 г. - в Русе е основано първото българско учителско гружество
16. II. 1872 г. - Антим Видински е избран за български екзарх
16. IX. 1872 г. - На събор в Цариград Гръцката патриаршия обявява всички българи за схизматици (отцепници)
1872 г. - българите от Скопска и Солунска епархия отправят искане до турското правителство да бъдат присъединени към Българската екзархия
1872 г. - Любен Каравелов отпечатва в Букурещ повестта „Българи от старо време“
26. XII. 1872 г. - в Къринското ханче е арестуван Васил Левски
1873 г. - в Свищов е открито първото българско търговско училище
6 (18) II. 1873 г. - обесен е Васил Левски
VIII. 1874 г. - Стефан Стамболов е определен от БРЦК за организатор на цялата комитетска дейност в България
1874-1875 г. - преброяване на населението в българските земи
IX. 1875 г. - опит за въстание в Старозагорско

СВЕТЪТ

1844 г. - създаден е телеграфът за предаване на съобщения чрез точки и тирета
1855 г. - телеграфът е усъвършенстван да печати съобщението с букви
1. V. 1851 г. - в Лондон се открива първото в света промишлено изложение
1852 г. - изобретен е асансьорът, започва строителство на многоетажни сгради
2. XII. 1852г. - Наполеон III провъзгласява Втората френска империя
1855 г. - Александър II става император на Русия
1858 г. - изобретен е хладилникът
1858 г. - Александър II започва освобождаването на крепостните селяни в Русия
1858 г. - Русия продава Аляска на САЩ
XI. 1860 г. - Ейбрахам Линкълн става президент на САЩ
1860 г. - руският писател Тургенев написва романа „В навечерието“, чийто главен герой е български революционер
1861 г. - в САЩ започва Гражданската война, Линкълн премахва робството на негрите, изобретена е картчаницата

1864 г. - Карл Маркс създава Първия интернационал - комунистическо международно обединение на работниците за социална революция
9. IV. 1865 г. - завършва Гражданската война в САЩ с победа на Севера над робовладелия Юг
1865 г. - Луис Карол написва „Алиса в страната на чудесата“, а Лев Толстой - романа „Война и мир“
1868 г. - конструирана е пишещата машина
1869 г. - завършена е железопътната линия, пресичаща цялата територия на САЩ от Атлантическия до Тихия океан
1869 г. - прокопан е Суецкият канал, свързващ Червено и Средиземно море
1871 г. - Прусия създава от множеството германски държави Втория райх и той започва да съперничи по значимост на Австрийската империя
1871 г. - революция във Франция и провъзгласяване на Парижката комуна, разгромена същата година от правителствени войски
1875 г. - Александър Бел изобретява телефона
1876 г. - Марк Твен написва „Приключенията на Том Соуер“

ЕТАПИ В БОРБИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ (1400 - 1875 г.)

Пасивен етап

Активен мирен етап

Активен въоръжен етап

1875 г.

**РЕВОЛЮЦИОННА
ОРГАНИЗАЦИЯ**
Любен Каравелов
Васил Левски
*Подготовка за всеобщо
въстание.*

ЧЕТНИЧЕСКА ТАКТИКА
Георги Раковски

*Въоръжени отреди, организирани в емиграция.
Не възникват спонтанно като хайдушките
дружини, а се създават с определена цел.*

**БОРБА ЗА ЦЪРКОВНА НЕЗАВИСИМОСТ И
ДВИЖЕНИЕ ЗА НОВОБЪЛГАРСКА
ПРОСВЕТА**

Този етап от националноосвободителните
борби на българите е мирен.
Осъществява се от легални движения.

ВЪСТАНИЯ

Те достигат около 50 на брой.
Избухват на различни места през цялото време на робството.

ХАЙДУШКО ДВИЖЕНИЕ

Това е най-масовата активна форма на съпротива.
Съществува през цялото време на робството.

1400 г.

ПАСИВНИ ФОРМИ НА СЪПРОТИВА:

Укриване на данъци;

Бягства от селата;

Оплаквания до Високата порта.

Практикували са се по време на целия период на османското господство над българските земи.

ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА /1850-1875г./

Вековен, труден и криволичещ бил пътят ни към свободата. Дълги години българите се нагявали на чужда подкрепа: от Русия или от Влиятелните европейски държави. Но помощ не идвала. За народа ни било все по-трудно да прецени кой му помага и кой тайно му пречи. Постепенно започнал да осъзнава, че трябва да разчита предимно на себе си. И направил първата крачка - довел до успешен завършек борбата за църковна независимост. Със султански ферман била учредена самостоятелната Българска екзархия. Редом с църковната продължила и политическата борба. Българите в емиграция създавали организации, издавали вестници и подбуждали духа на народа.

Така в нощта на робството заблещукала надеждата за избавление заедно с прозрението, че то трябва да се извоюва с кръв. Опитът на Раковски да организира българска легия за граница, дългогодишният труд на Левски да изгради вътрешна революционна организация, Старозагорското въстание - това били все порешителни стъпки по пътя към освобождението. След тези първи крачки българите вече ясно разбрали, че пътят им минава през огън и смърт. Но въпреки това те все по-убедено били готови да го извървят докрай. Да се хвърлят в пламъците на големия пожар, защото за тях вече съзирали Свободата.

Абаджия - производител на домашно тъкан груб вълнен плат, а също шивач, който прави грехи от такъв плат

Автономия - право на населението в някаква област от държавата да се управлява по свои закони и да има свое правителство

Апостола - в Евангелието апостол е всеки от дванадесетте ученици на Христос; така наричали Васил Левски, защото също както тях посвещава живота си в служба на една велика идея

Васал - в случая означава държава, зависима от друга, по силна държава, към която е поела някакви задължения

Великите сили - международно утвърдени велики сили в онзи момент са Русия, Великобритания, Австро - Унгария, Германия, Франция, Италия

Високата порта - така наричали в миналото турското правителство заради величествения мраморен портал, който водел към двора на великия везир; Високата порта взимала важни държавни решения като обявяване на война, сключване на мир, увеличаване на данъците

Вишегласие - при гласуване по-голям брой гласове, когато се приема някакво решение

Гарибалди - италиански национален герой, от 1846 до 1866г. организира и ръководи доброволческите отреди в освободителните войни на италианците срещу Австрия

Диарбекир - малоазийска област в Османската империя, където изпращали осъдените на заточение

Дуалистично - политическо обединение на две отделни държави с общ държавен глава

Екзарх - глава на православна църква със сан по-нисък от този на патриарха

Емигрант - изселник, човек, който е напуснал отечеството си завинаги

Заптие - турски полицаи в Османската империя

Заточение - изпращане на осъден революционер в далечно място с непривичен климат, чужд начин на живот, сред население с други език и култура

Канал - в случая поредица от свързани помежду си хора за тайно пренасяне на писма и съобщения, като всеки от участниците познавал само този, от когото получава, и този, на когото предава пратката

Легия - доброволчески въоръжен отряд преди Освобождението, названието произлиза от латинската дума *легион*

Литография - рисунка, отпечатана от литографски камък, която преди това е нарисувана и обработена по специален начин; след отпечатване на определен тираж повърхността на камъка може да бъде почистена и на него отново да се рисува

Лозинка - означава тайна дума, парола, произлиза от немската дума *лозунг*

Манифактура - произлиза от латинските думи *манус* - ръка, и *факио* - правя. Означава първоначален етап в промишленото производство, при който един работник извършва определена част от целия процес. Първите манифактурни работилници са били за платове. След време манифактура започват да наричат работилници, в които отделните процеси се изпълняват от прости механизми

Найден Геров - българин, учил в Русия и приел руско поданство, от 1857 до 1876 г. е руски вицеконсул в Пловдив

Османска империя - едва от 1922 г. държавата започва официално да се нарича Турция

Петиция - групов молба, общо писмено искане до висшата власт

Протестанти - християнско вероизповедание, противопоставило се на католическата църква и върховенството на папата

Фанариоти - произлиза от името на цариградския квартал Фанар (Фенер), където живеели богатите гърци от висшето духовенство. Те с всички сили се противопоставяли на българските борби за църковна независимост и затова названието фанариоти станало символ на цялото враждебно гръцко духовенство

Хъшове - български патриоти, политически емигранти, живели "немили-недраги" във Влашко

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ - книга десета, част първа

ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА - ПЪТЯТ

Текст Петър КЪРДЖИЛОВ, Галина ЗЛАТИНА Консултант Огнян ХАЛЕМБАКОВ
Илюстрации Ивайло ИВАНЧЕВ Съставител Звезден ЗЛАТАРЕВ Корица Петър ГЕНОВ

Художествено оформление и предпечатна подготовка ЕТ "БЛИК"

Редактор-стилист Нели РАЙКОВА

Коректор Янка БЪЧВАРОВА Технически редактор Младения ЯНАЧКОВА

„Златното пеме“ - София

ДЕТСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ БЪЛГАРИЯ

„Детска енциклопедия - България“ ще задоволи вашето любопитство, ще научите неща, които няма да намерите в учебниците, а винаги ще ви бъдат полезни. В нея ще прочетете най-важното и най-интересното, което може да се разкаже за България, за нейната история и природа, за живота на хората и организацията на държавата. Ще намерите обяснения за трудноразбираеми неща от всекидневието.

Разнообразната информация е събрана в много книжки от няколко раздела. Безспорно най-голям е разделът „История“, защото знанието за една страна е преди всичко познаване на нейното минало. Човек, ако знае откъде идва, той знае кой е и накъде отива.

Ако сте наблюдателни, десетките цветни илюстрации ще ви разкажат повече дори от написаното с думи.

**Изданието е одобрено от МОН
за използване в училищата.**

Съобразено е с изискванията на учебния материал

-
1. ТРАКИТЕ (3000г.пр.Хр. – 500 г.сл.Хр.)
 2. ДЪРЖАВАТА - 681 г. (300г. – 700г.)
 3. ВЛАСТТА НА ХАНОВЕТЕ (700г. – 850г.)
 4. ЗЛАТНИЯТ ВЕК (850г. – 950г.)
 5. ГОДИНИ НА ИЗПИТАНИЕ (950г. – 1050г.)
 6. БОРБИ СРЕЩУ ВИЗАНТИЯ (1050г. – 1200г.)
 7. ВЪЗРОДЕНАТА ДЪРЖАВА (1200г. – 1300г.)
 8. ЗАЛЕЗЪТ НА ЦАРЕТЕ (1300г. – 1400г.)
 9. ПОД СЯНКАТА НА ЯТАГАНА (1400г. – 1850г.)
 - 9.1. НАСИЛИЕТО (1400 г. - 1700 г.)
 - 9.2. ПРОБУЖДАНЕТО (1700 г. - 1850 г.)
 10. ПЪТЯТ КЪМ СВОБОДАТА (1850г. – 1878г.)
 - 10.1. ПЪТЯТ (1850 г. - 1875 г.)
 - 10.2. СВОБОДАТА (1875 г. - 1878 г.)
-

Цена 1.90лв.

ISBN 954-431-100-9 - том 10.1
954-431-068-1 - многотомно